

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

1 MAR 2015

362

300 F-36

uf

161-ԲԱ

ԲԱՐԻՁԻ ՀԱՅ ՈՐԲԵՐՈՒ

Խ Ն Դ Ի Ր Ը

1003
11473

Բարիզի հայ որբերուն կացութեան մասին վերջերս տխուր ու անհիմն լուրեր հրատարակելան, բողոքովին աւելորդ պիտի նկատէինք սուտ տարածայնութիւններու հերքում տալ եթէ կարգ մը որբասէր եւ ճշմարտութեան բարեկամ ազնիւ դէմքեր մեր վրայ պարտականութիւն դրած չ'ըլլային խընդիրը իր ճշմարտ գոյնով պարզել հայութեան առջեւ մաքրելու համար կարգ մը անձերու անիրաւաբար մրտտուած անունները եւ նոյն ատեն դաս մը տուած ըլլալու համար ամէն անոնց որոնք առանց խղճահարութեան խեղճ որբերու ներկան ու ապագան իրենց ձեռքին մէջ խաղալիք ընելով ուզեցին իրենց անկուշտ շահախնդրութեան գոհացում տալ : Բարեբաղդաբար գտնուեցան այնպիսիներ որոնք յաջողեցան դաւազիրներուն դիմակը պատռել եւ միանգամ ընդ միշտ վերջ տալ այս գայթակղեցուցիչ խնդիրներուն :

Որբերու այս խնդիրը ինչպէս նաև անոր հետեւանք կարգ մը անձնական խնդիրներ ֆրանսական գատարաններու յանձնուած ըլլալով Բարիզի հայ գաղթականութիւնը ուզեց իր ազտոտ շրջերը իր մէջ մաքրել, այս նպատակով պաշտօնապէս առաջարկուեցաւ դաւազիր պ. Կ. Պատմաճեանի ինչպէս նաև

իր հակառակորդին պ. Միսաք Տէր Միքայէլեանի , որպէս զի փոխանակ Ֆրանսական դատարաններու ղիմելու ազգային պատուոյ ատեանի մը առջեւ ներկայանան : Կողմնակի ընդունելով այս առաջարկութիւնը պ. Պասմաճեան իր կողմէն դատաւոր կ'ընտրէ պ. Մինաս Զերազ եւ պ. Ասատուրեան, իսկ պ. Տէր Միքայէլեան կ'ընտրէ պ. Ս. Յովսէփեան եւ պ. Յ. Սիօսեան : Յիշեալ չորս անձինք ձայնի առուելու թիւն ունենալու համար , իրենց մէջ կ'ընտրեն նաեւ պ. Յովակիմեան որ պատուոյ ատեան մը գումարելու գնահատելի նախաձեռնութիւնը ունեցած էր արդէն :

Վերոյիշեալ Պարոնները 1904 Դեկտեմբեր 21ին կը գումարուին բարիգաբնակ պ. Ռ. Մարկոսեանի գրասենակը , ներկայութեամբ՝ Արժ. Տէր Վառմշապուհ Քիպարեանի նաեւ պպ. Մարկոսեան , Խ. Ներսէսեան եւ Զ. Զորաբանի : Ժողովականները բուական երկար առանձին խորհրդակցութենէ մը յետոյ կը կանչեն երկու հակառակորդները եւ կը խնդրեն պ. Տէր Միքայէլեանէ , որպէսզի հաճի բացատրել թէ ինչ են իր պ. Պասմաճեանի դէմ ունեցած ամբաստանութիւնները : պ. Տէր Միքայէլեան հետեւեալ կերպով կ'ամբաստանէ հայ որբերու թշնամին՝

« Պարոններ ,

Մեր ազգային արժանապատուութիւնը օտարներու առջեւ բարձր պահելու ազնիւ նախանձախնդրութենէն դրդեալ այս օր հաւաքուած էք իմ եւ պարոն Պասմաճեանի մէջ եղած դատական խնդիրներուն հաշտարար լուծում մը տալու : Ինչպէս է թոյլ պիտի տաք որպէսզի երկու բառով բացատրեմ թէ ինչ իրողութիւններու վրայ հիմնուած են « Բանասէր » ի խմբագրին դէմ ունեցած ամբաստանութիւններս :

Ամբողջ հայութեան յայտնի իրողութիւն մ'է որ 1902 Նոյեմբերի վերջերը որբավաճառ Թումայեանի ձեռքէն 9 հայ որբեր ետ առնուեցան խումբ մը բարիգաբնակ հայերու նախաձեռնութեամբ եւ հայրապետական հրամանով . որովհետեւ կատարելագէս հաստատուած էր որ պ. Թումայեան իր կանխաւ Լօստօն տարած հայ որբերը չարաչար կերպով շահագործած է եւ անոնցմէ շատերն ալ անչափահաս տղաքներ Լօստօնի պէս ովկիանոս քաղքի մը մէջ անտէր ու անպաշտպան փողոցները թողած է ամենարգահաաելի դրութեան մէջ : պ. Թումայեանէ ետ առնուած որբերուն կեանքը ապահովելու համար դիմեցինք բարիգաբնակ պ. Ա. Էգնատեանի որպէսզի հաճի զանոնք իւր պաշտպանութեան տակ առնել . պ. Էգնատեան ամենայն մարդասիրութեամբ ընդունեց մեր առաջարկութիւնը եւ խոստացաւ պղտիկները վարժարան ղրկել իսկ մեծերը իր ադամանդի արհեստանոցը առնելով սորուեցնել արհեստ մը որով կարող ըլլան ապագային իրենց համար դիրք մը պատրաստել : Պ. Էգնատեան իր խոստումը գործադրեց պղտիկները թաղային կառավարական վարժարան մը ղրկելով իսկ մեծերը իր ադամանդի արհեստանոցը առնելով : Նոյն ատեն տղոց թէ մեծերուն եւ թէ փոքրերուն Հայերէն լեզուն սորուեցնելու պաշտօնը յանձնեց Պ. Պասմաճեանի : Պ. Պասմաճեան իւրոտ պատու մը

ձեռք անցուցած ըլլալու դիտումով ժամանակ մը շարունակեց իւր պաշտօնը՝ յաճախ առիթներ կը բռնտուէր որպէսզի որբերուն դասախօսութեանց համար ստացած ամսականէն իդատ տարբեր խոշոր գումարներ ստանայ պ. Էգնաեանէ։ Պարոններ ուշադրութեան առէք որ որբերուն հայերէն դաս տալու պաշտօնը պ. Պասմաճեանի յանձնուելէ առաջ շատ մը ուսեալ հայեր որբերուն ձրի դաս տալու համար պարաստ ըլլալնին յայտնեցին, սակայն պ. Էգնաեան վաղուց ձանձրացած ըլլալով կեղծ անօթի պ. Պասմաճեանի լալիզան մուրացկանի աղմուկներէն որբերուն դաս տալու պաշտօնը անոր յանձնեց ամսական 60 ֆրանք վարձքով։ Պ. Պասմաճեան կոճ չի մնաց ու անշուշտ պ. Էգնաեանէ աւելի կարեւոր գումարներ քաշելու ակնկալութիւններով սկսաւ լռիկ որբերը պ. Էգնաեանի դէմ գողոնել։ Պ. Էգնաեան եւ իւր պաշտօնեաները որբերէն մի քանիներուն միամիտ խոստովանութիւններէն եւ ուրիշ հաւաստի աղբիւրներէ իմանալով Պասմաճեանի ապերախտ ընթացքը քաղաքավարութեամբ զինքը կը վռնտեն։ Այն օրէն սկսեալ պ. Պասմաճեան կսկսի կոյր հակառակութիւն մը ունենալ պ. Էգնաեանի եւ իւր պաշտօնեաներուն դէմ։ Առանց խնայելու որբերուն ներկան ու ապագան յաճախ զանոնք իւր քով կը կանչէ եւ ամէն կերպ զաւերով կը համոզէ միամիտ աղաքը որպէսզի անհիմն բողոքներ ընեն իրենց բարերարին դէմ թէ — «անօթի կը մնան, թէ իշու միս կուտան, թէ մերկ են եւ կամ ապագանին մութ է քանի որ աղամանսի արհեստը արհեստներու ամենէն անօգուտն եւ անհանգուրթելին է եւն. եւն.» անհիմն ու յիմար դիտողութիւններ։ կը համոզէ նաեւ տըղաքը որպէսզի իր հասցէին նամակներ գրեն իրենց բարերարին աննպատ. ասոնց փոխարէն յաղոց կը խոստանայ նոր բարերար մը գտնել որ յանձնառու պիտի ըլլայ իրենց ամեն մէկուն համար դրամագլուխներ յատկացնել եւ մէկ մէկ դիտուններ ընել...

Այս միջոցներուն Հնդկաստան ըրած մէկ ճամբորդութենէն նոր վերադարձած ըլլալով իմացայ տըղոց յարուցած աղմուկները եւ այլ մանրամասնութիւններ, ուստի Արժ. Հայր Քիպարեանի գիմելով

բացատրութիւն ուզեցի աղոց կացութեան վրայ եւ խնդրեցի միանգամայն որպէսզի փոխն ի փոխն կարելի եղածին չափ յաճախ աղոց այցելելով քննենք խիստ մօտէն անոնց վիճակը։ Հայր Քիպարեան շաբաթը մի քանի անգամ աղոց այցելած ըլլալը եւ անոնց ունեցած հանգստութիւնը նոյն իսկ իր զաւակները չ'ունենալը յայտնեց։ Սակայն ուզեցի կրկին անձնապէս լուսաբանել աղոց վիճակը։ Թէ Հայր Քիպարեան, թէ ես եւ թէ ուրիշ բարիպաշտակ շատ մը Հայեր քանիցս ճաշի ժամանակ յանկարծակի ներկայ գտնուեցանք ու ականատես եղանք որ խիստ բարեկեցիկ ընտանեաց մէջ հազիւ այս աստիճան մաքուր եւ առատ կերակուրներ կարելի է գտնել։ Որբերը գիշեր ու ցորէկ իրենց արամագորութեան տակ ունէին սպասուհի մը եւ հայ դասատու մը, այնպէս որ վարժարանէ եւ արհեստանոցէ վերադառնալէ յետոյ միշտ իրենց վրայ հսկողներ ու խնամողներ ունէին։ ստուգեցինք նաեւ որ Տէր եւ Տիկին Ա. Էգնաեան երբեմն որբերը իրենց սեղանակից ընելու աղնութիւնը ունեցած են, եւ որ աւելին է՝ Տիկին Էգնաեան յաճախ որբերուն այցելելով իր իսկ խընամքով ճաշ ու անուշիղենիներ կը պատրաստէ։ Տղոց բնակարանը եւ արհեստանոցը Պուլօյնի անտառէն 5 վարկեան հեռու Բարիզի ամենէն հարուստ ու օդաւէտ մէկ անկիւնը՝ Նէօյի մէջ է։ ստուգեցինք նաեւ որ աղաքը ամեն ազատութիւն ունին անտառին գեղածիճաղ վայելչութեան մէջ մաքուր օդ ծծելով զւարճանալու, շատ անգամներ աղոց պտոյտ եւ զբօսանքներուն մի քանի բարեկամաց հետ ներկայ գտնուեցանք։ ստուգեցինք նաեւ որ աղոց ամենափոքրիկ մէկ ակարութեան պահուն իրենց բժիշկներն էին Քրայսացի հանրաժամանօթ վարպետ Պ. Թափոէ եւ ուրիշ հայազգի ակաւաւոր բժիշկ մը։ Որբերը իրենց արամագորութեան տակ ունէին Պ. Էգնաեանի օթօմօպիլները բազմիք երթալու կամ երբեմնի պտոյտներ ընելու համար։

Պ. Պասմաճեան մենչեւ այն օրը որ Պ. Էգնաեանէ ամսական կ'առնէր միշտ աղոց վիճակը նախանձելի ըլլալը յայտնած է, բայց այն օրը որ ամսականը դադարեցաւ ուղեց հակառակը երգել։

Պարոններ, չեմ ուզեր ալ աւելի մանրամասնութեանց մտնել, քանզի թէ դուք եւ թէ Բարիզի ամբողջ Հայ դաղթականութիւնը շատ լաւ գիտէ որ Պ. Էգնատեանի քով գանուած որբերը երջանիկ կեանք մը կը վարէին: Պ. Պատմաճեան երբ տեսաւ որ լսելի դաւերով ու շանթաժով Պ. Էգնատեանէն որբերը գրագրած ըլլալուն համար կարեւոր գումար մը չ'կրցաւ փրցնել կրկին Պ. Էգնատեանի դիմած է եւ հայր Քի. պարեանի մինչնորդութեամբ խնդրած է վերստին որբերուն դասատու ըլլալ: Պ. Պատմաճեանի դիմումները ապարդիւն ելան, քանզի նախ որ պ. Պատմաճեան որբերը իրենց բարերարին դէմ գոգոսած էր, երկրորդ որ իր այնքան ժամանակ տղոց դաս տալովը տղաքը նոյն իսկ պարզ ընթերցանութիւն մը սորված չէին: Նոյն ատեն երբ լսեցի Պ. Պատմաճեանի նպատակը լուր զրկեցի իրեն որպէսզի տեղը հանգարտ կենայ ըսելով միանգամայն որ իր այնքան դաւերէն յետոյ անկարելի է որ որբերուն դասատուութիւնը կրկին իրեն յանձնուի, այս պատճառով Պատմաճեան կսկսի ինձ դէմ եւս հակառակութիւն մը ունենալ ու կսպասէ պատեհ առթի մը վրէժ լուծելու համար»:

Հոս Պ. Տէր Միքայէլեան մանրամասնութեամբ կը բացատրէ թէ ինչպէս պ. Պատմաճեան իր դէմ ամենակեղտոտ դէր մը կատարած եւ թէ ինչպէս ինք ամենայն իրաւամբ գործը Ֆրանսական արդարութեան յանցնած է: Ապահովապէս Պ. Պատմաճեան պիտի դատապարտուէր թէ դրամական ծանր տուքանքի եւ թէ բանտարկութեան եթէ ժողովականները միաձայնութեամբ չի խնդրէին Պ. Տէր Միքայէլեանէ որպէսզի հաճի վեհանձնութեամբ ետ առնել իր գատը:

Մենք չենք ուզեր այս խնդիրը հրապարակ հանել քանզի անձնական գոյն մը ունի եւ արդէն գատըն ալ ետ առնուած ըլլալով խնդիրը վերջացած կրնանք նկատել:

Վերագոռնանք ուրեմն լսելու պ. Տէր Միքայէլեանի ամբաստանութիւններուն շարունակութիւնը որ լոկ որբերու շուրջը կը դառնայ՝

«Պարոններ, Պատմաճեան ինձ դէմ ունեցած վրէժը կատարելապէս լուծած ըլլալու անագնիւ գոհունակութենէն քաջայերուած կուզէ նոյն օրինակ բան մ'ալ Պ. Էգնատեանի դէմ ընել: Ուստի կը կանչէ որբերէն մի քանին եւ կը համոզէ զանոնք սրպէսզի ո եւ է պատրուակով Պ. Էգնատեանի պաշտօնեաներէն մէկուն վրայ յարձակին եւ ապտակեն: Կը հասկցնէ խեղճ որբերուն որ եթէ իրենց դիմացինը չ'ուզէ ապտակը փոխարինել երեսները ճանկեն մինչեւ որ պաշտօնեան ստիպուի զիրենք հրել կամ մէկ երկու արշար հարուած տալ իրենց: Որբերէն մին կատարեալ յաջողութեամբ կը կատարէ իր սորուած դէրը պ. Մօզեանի վրայ, կը ճանկէ անոր երեսը եւ 4-5 օր ուսած եւ կարմրած մնալու վիճակի կը հասցնէ անոր քիթն ու աչքերը: Պ. Մօզեան մէկ երկու ապտակով կարգի բերել կուզէ այս անակնկալ գերակատարը:

Պ. Պատմաճեան անհամբեր կսպասէր այս լուրին, ուստի անմիջապէս բողոքագիր մը կը խմբագրէ Պ. Էգնատեանի եւ իր պաշտօնեաներուն դէմ ու որբերէն մի քանիներուն ստորագրել տալով կը զրկէ Հանրապետութեան ընդհանուր դատախազին: Անձամբ կը դիմէ նաեւ ոստիկանութեան առարկելով որ որբերը ծեծ կուտեն, եւն . . : Բարեբաղդաբար ոստիկանապետը ընտանեօք որբերուն բնակած տունը բնակելու մօտէն դիտէր տղոց վայելած ամենաերջանիկ վիճակը, այնպէս որ Պ. Պատմաճեան բողոքովին անակնկալ յանդիմանութիւն մը կիմանայ ոստիկանապետէն: Պ. Պատմաճեան ստիպեալ կը խոստովանի որ քանիցս զանազան գումարներով բարերուած է Պ. Էգնատեանէ: Ոստիկանապետը զայրոյթով կ'ըսէ Պ. Պատմաճեանի թէ՛ — դուք ձեզ բարերարութիւն ընողի մը հանդէպ ապերախտութեամբ կը վերաբերուիք — ոստիկանապետը կ'ըսէ նաեւ որբերուն բարկութեամբ — գտած էք մարդ մը որ Բարիզի պէս տեղ մը ձեզ հաց կուտայ զանազան կերակուրներով, բնակարան եւ

անկողին , Էպրոց , արհեստ ու մասնաւոր դասատու եւս յատկացնելէ զատ սպասուհի մ'ալ ձեր տրամադրութեան տակ դրած է , չէ՞ք ամչնար դուք որ փոխանակ չնորձակալ ըլլալու , ապերախտ մարդու մը չար խորհուրդներուն անսալով եկած էք զիս ձանձրացնել , ի՞նչու չէ՞ք ուզեր սորելիլ ազամանդի արհեստը որ ձեր ապագան պիտի ապահովէ — : Այս եւ այլ կերպ խրատական յանդիմանութիւններով կը ճամբէ պ. Պասմաճեանի ձեռքը խաղալիք եղած հայ որբերը :

Պարոններ այն որբերը որ Պ. Պասմաճեանի խըմբագրած բողոքագիրը ստորագրած են միշտ ներդրութիւն պողատող արտասուալից նամակներ կը անդացնեն իրենց բարերարին հասցէին . մանրամասնօրէն տասնեակ երեսներու մէջ կը նկարագրեն թէ ինչպէս Պասմաճեան զիրենք սուտ ու կեղծ յոյսերով խաբած է ընելով թէ իր միջոցաւ նոր բարերար մը պիտի գտնեն , որու շնորհիւ հարուստ գիտուններ պիտի ըլլան եւն . եւն . : Կ'անիծեն այն օրը որ Պասմաճեան իրենց զէմը ելած է , ամենայն անկեղծութեամբ կը խոստովանին թէ ինչպէս Պասմաճեան զանազան դուրսով իրենցմէ նամակներ առած է Պ. Էգնաեանի պաշտօնեաները ամբաստանող , կրկին ու կրկին ներողութիւն կը խնդրեն ամեն անոնցմէ որ իրենց պատճառով այնքան նեղութիւններ կրեցին ու անիրաւ յարձակումներու առարկայ եղան — թող Աստուծոմէ գտնէ կ'սեն այն հրէշ Պասմաճեանը որ մեր արիւնը մտաւ մեր սղայութիւնը չարաչար գործածեց ու մեր ապագան խորտակեց : Պատճառ եղաւ ու չի թողուց որ Բարիզի պէս անդ մը վայելենք մեր հօրը Պ. Էգնաեանի անհուն բարիքները — : Այսպէս զանազան նամակներ գրած են նաեւ իրենց բարիզարնակ բարեկամներուն : Այս բոլոր նամակները պարոններ ձեր արամազրութեան տակն են , կրնաք կարգալով ըսածներս հաստատել :

Պարոններ , եթէ թողունք , Պասմաճեան միշտ պիտի ընէ այս աստիճան ազգաշուտ գործեր , ուստի ձեզ կը թողում պատժել զինքը բարոյապէս ինչպէս որ արժանի է :

Պարոններ , ցաւալի է ու խիտ ցաւալի է որ արտասահմանի Հայութիւնը ուրիշներ եւս ունի

Պասմաճեանի նմանող , որոնք ժողովրդեան անտարբերութենէն քաջալերուած իրենց ուղածին պէս կասպատակեն եւ քար ու քանդ կ'ընեն ամեն ազնիւ ճիւղեր : Այո՛ պէտք է ամեն զոհողութիւններով մաքրենք ժողովուրդը այս իժերէն որպէսզի հայ հարուստները պատճառաբանելու առիթներ չ'ունենան բարեգործութիւններ ընելու , որբերու հաց տալու եւ երկրին մէջ մահու եւ կենաց պայքար մղող տառապող Հայութեան նիւթապէս ձեռք կառկառելու : Պարոններ իմ նպատակս է ցոյց տալ բոլոր հայ հարուստներուն թէ ժողովրդեան մէջ կայ տարբ մը որ գիտէ ու միշտ պատրաստ է ձաղկել անտարբեր մեծատունները , բայց երբ այս մարդիք բարի գործ մը կընեն նոյն այն տարբը գիտէ նաեւ գնահատել եւ երբէք չի թողուր որ վայրահաչ շահամոլներ կոճոն ստացած չըլլալուն համար յարձակին բարի գործ մը կատարող հայուն վրայ : Պարոններ այս է իմ վերջին խօսքս՝ կռուինք այսպիսի ազգաշուտ սարբերու զէմ ազնիւ նպատակներու առաջ ազատ ասպարէզ բանալու համար :

Պարոններ շատ ուրախ եւ շնորհակալ եմ որ հաճեցաք նեղութիւն յանձն առնել պատուոյ ատեան մը գումարելով ապացուցանել թէ Հայերն ալ գիտեն իրենց մեջ երեւան եկած խայտառակութիւնները իրենց մէջ պատժել : Լխոյոյս եմ որ խնդիրը ամենայն մանրամասնութեամբ քննելէ յետոյ պիտի հաճիք տալ Պասմաճեանի այն բարոյական պատիժը որուն արժանի է» :

Բոլոր ժողովականները ինչպէս նաեւ պ. Պասմաճեան ամենայն լուծեամբ կ'ունկնդրեն պ. Տէր Միքայէլիանի այս աստիճան ջախջախիչ ամբաստանութիւնները : Ժողովականները կը հարցնեն պ. Պասմաճեանի թէ ինչ պատասխան ունի տալիք . պ. Պասմաճեան կարծես ապուշ կտրած աւելի քան 7 վարկեան չուզեր պատասխանել իրեն ուղեալ հարցման այնպէս որ իր իսկ ընտրելին Պ. Մինաս Չերազի եւս համբերութիւնը հատնելով կ'առաջարկէ իրեն որպէսզի մի քանի օր միջոց ուզելով պատրաստէ իւր պատասխանը : Պ. Պասմաճեան այս առաջարկութեան առջեւ

և ևս անհատառաւի ըլլալու աստիճան երկար լուծութիւն մը կը պահէ: Պ. Յ. Սիոսեան կը բացատրէ թէ այսպիսի պարագաներու մէջ լուծութիւնը խոստովանութիւն կը նշանակէ: Վերջապէս բոլոր ժողովականներն ալ տեսնելով որ իրօք պ. Պասմաճեան լուռ մնալով իր դէմ եղած ամբաստանութիւններուն կատարելապէս ճշմարիտ ըլլալը խոստովանիլ կուզէ խնդրոյն վերջ տալ կուզեն: Սակայն պ. Տէր Միքայէլեան կը պահանջէ որպէսզի Պասմաճեան բացատրութիւն տայ թէ ինչ պիտի ըլլայ այն բողոքագիրը որ անչափահաս որբերու ստորագրել ասլով Հանրապետութեան ընդհանուր դատախազին ղրկած է: Պասմաճեան առաջին անգամ ըլլալով հետեւեալ կերպով կը պատասխանէ.

«Բողոքագիրը ետ առնելու համար պէտք եղած դիմումները եղած են, ասկէ ի դատ ես պատրաստ եմ որբերու խնդրոյն համար միշտ Պ. Էգնաեանի ի նպաստ վկայութիւններ տալ»:

Ընթերցողներուն կը թողունք որոշել նկարագիրը պ. Պասմաճեանի որ այսպէս հրապարակաւ լզեց իւր բոլոր թքածները...

Ժողովականները կ'առաջարկեն նաեւ որպէսզի պ. Պասմաճեան իր իսկ ստորագրութեամբ հերքէ «Շարժում»-ի մէջ երեւցած վայրահաչ գրութիւնները: Քանի որ ինք պատճառ եղաւ այս սուտ ու կեղտոտ լուրերուն հրապարակելու: Պ. Պասմաճեան ազգական ոճով մը խուսաբած է իր այս պարտականութիւնէն և Հայր Քիպարեանի պահպանիչներուն ետին պահուած սողացող օձի մը պէս կը մեկնի ժողովատեղիէն, այն համոզումով որ իր բոլոր ըրածները շուտով պիտի մոռցուին:

Սակայն մենք՝ խումբ մը բարիզարնակ հայեր՝ խզճի պարտք մը կը նկատենք պ. Պասմաճեանի որբերու խնդրոյն մէջ կատարած ամենազգեւելի դաւադրութիւնները հրապարակ հանել, քանզի ասով միայն ինք ստացած պիտի ըլլայ բարոյական պատիժ մը որուն դժբաղդաբար արժանի է: Մեր այս հրատարակութեան նպատակն է նաեւ մաքրել կարգ մը անձերու անիրաւաբար մրտաուած անունները որոնց միակ յանձանքը եղած է հայ որբերու հաց, անկողին, արհեստ ու ուսում ասլը և որբերով զբաղիլը:

Աւելորդ կը նկատեմք «Շարժում»-ի Հրայր կեղծ անուն թղթակցին վայրահաչ ստութիւններուն պատասխան տալ, քանզի նոյն այն թղթակիցը իր վերջին գրութիւններով իր նախընթաց գրութիւնները կը հերքէ, կը խոստովանի որ — իր բառով —

«Տիկին Ա. Էգնաեան վերին աստիճանի ազնիւ եւ առաքինի հոգի մը ունի, նաեւ պ. Էգնաեանի մեծ որդին պ. Արամ իսկապէս հայու սիրտ մը ունի եւ եղբօր մը նման կը վարուի որբերուն հետ»: Թըղթակիցը իր այս խոստովանութիւններէն յետոյ կը յաւելու նաեւ որ մի քանի հայ երիտասարդներ որ միշտ որբերով զբաղած են «պ. Էգնաեանի խնկարկուն չեն եղած եւ որբերու խնդրոյն մէջ շահասիրական նկատումներ չեն ունեցած» ևն, ևն: Արդ ընթերցողներուն կը թողունք խորհիլ պահ մը այս բոլոր մանրամասնութիւններուն վրայ: Այսինքն՝ որբերու խնդիրը յարուցանողներու պարագլուխը պ. Պասմաճեան ամենայն վատութեամբ հրապարակաւ կունկնդրէ իր դեմ եղած արդար բարկութեամբ իր յանդիմանութիւն և ամբաստանութիւնները եւ նոյն իսկ պատուոյ ատեանին առջեւ կը խոստանայ ի հար-

կին, ուր որ պէտք ըլլայ, որբերու խնդրոյն համար պ. Էգնաեանի նպաստաւոր վկայութիւն տալ. նաեւ պ. Պասմաճեանի հետեւող եւ անոր ստեղծած զգուելի դաւերը արդարացնող «Շարժում»ի ստախօս թղթակիցը պ. Էգնաեանի որբերը շրջապատող ու անոնցմով զբաղողները «ազնիւ առաքինի եւ անշահախընդիր» ըլլալին կը խոստովանի, ուրեմն ինչպէս կըրնայ ըլլալ որ որբերը այս «ազնիւ առաքինի եւ անշահախընդիր» անձերուն աչքերուն տակ շահագործուած ըլլան, անօթի մնացած ըլլան, մերկ ըլլան ու վերջապէս, ո՛վ ախմարութիւն, որբերը թուրք կառավարութեան ծախուած ըլլան... Ի՞նչ են այս վայրահաչուութիւնները եւ ին՞չ են այս իրարու յաջորդող խոստովանութիւնները ըլլայ պատուոյ ատեանի առջեւ ըլլայ թերթերու մէջ... Ի՞նչ են վերջապէս այս բոլոր հակասութիւնները — ոչ այլ ինչ բայց եթէ շահախնդրական զգուելի նպատակներով լարուած հայ ափաշներու վատ դաւեր:

Որքան զարմանալի է որ լրագրագիտ մը առանց պահ մը վարանելու, անխղճօրէն, հրատարակած է իր թերթին մէջ, չենք գիտեր որ աստիճան իրեն ծանօթ ստախօս թղթակցի մը հայճոյութիւններով շագուած գրութիւնները: Կը հարցնենք «Շարժում»ի պ. խըմբագրագետին թէ ա՞րդեօք իր թերթը գիտութեամբ Բարիզի հայ ափաշներուն արամադրութեան տակ դըրած է թէ ոչ անգիտակցաբար լոկ ֆօնօկոաֆ մը եղած է հայճոյիչ կեղծ որբասէրներու ձեռքին տակ: Կը սիրենք յուսալ որ Վարդօ պիտի հաճի կարգալ «Հայրենիք»ի 1904 Դեկ. 17 ի թիւը տեսնելու համար թէ իր հետ միեւնոյն կուսակցութեան պատկանողներ ինչ կը մտածեն պ. Էգնաեանի պաշտպանութեան յանձնուած որբերու խնդրոյն մասին:

Որբավաճառ Թումանեանէ ետ առնուած որբերը 9 հատ էին որոնց վրայ աւելցաւ նաեւ 6-7 տարե-

կան որբ մը եւս, որ ըսել է տասը որբ պ. Էգնաեանի պաշտպանութեան յանձնուած է: Ասոնք երբէք սընունդի պակասութիւն ունեցած չեն, քանի որ թէ Բարիզի հողերու հովիւ Հայր Բիպարեան եւ թէ շատ մը ուրիշ բարիգարնակ պատուաւոր հայեր իրենց յանկարծակի այցելութիւններով ճաշի ատեն ականատես եղած են տղոց կանոնաւոր սնունդ առնելնուն: Երբէք մերկ մնացած չեն, քանզի տղաքը ունեցած են միշտ երկու ձեռք հագուստ, կոշիկ եւ առօրեայ եւ կիրակնօրեայ յատուկ գլխարկներ, իսկ ճերմակեղէնին բաւականէն աւելի ըլլալը որբերը երբէք ուրացած չեն: Պ. Էգնաեան որբերը շահագործած չէ եւ չէ կարող շահագործել քանի որ պզտիկները միշտ դպրոց գացած են իսկ 16 էն 19 տարեկան մեծերը միայն արհեստանոց դրուած են, ունենալով միշտ մնայուն հայ ուսուցիչ մը: Որբերը մէկ ու կէս տարւան մէջ հազիւ 6 ամիս աշխատած են արհեստանոցը: Ի՞նչպէս կարելի է զանոնք շահագործել երբ ազամանդ տաշելու արհեստը սորուելու համար առնուազն մէկ տարի վարժութիւն ընել պէտք է. երբ որբերը արհեստը կատարելապէս սորվէին ու չ'ուզէին պ. Էգնաեանի քով մնալ ո՛վ կարող էր արգելել զիրենք իրենց ուզած մարդուն քով աշխատելով շահիլ ամսական 400 էն 600 ֆրանք: Բարիզի պէս տեղ մը ասկէ աւելի ինչ ապահով ապագայ կարելի էր պատրաստել հայ որբերու համար: Եթէ որբերը այս ուղղութեամբ աշխատէին կարող կ'ըլլային ապագային նոյն իսկ մէկ մէկ վաճառականներ ըլլալ, Բարիզի Հայոց մէջ այս կերպ օրինակներ շատ կան, որոնք նախ գործաւոր ու այսօր կարեւոր վաճառականներ եղած են: Պարոն Էգնաեանի եւրօպացի բանւորները որբերուն արհեստ սորվելուն մէջ իրենց ապագայ շահերուն վնասելը կանխատեսելով բոլորը մէկ գործադուլ ըրած են որպէսզի որբերը չ'աշխատին իրենց հետ: պ. Էգնաեան իր խոշոր հա-

բատու թեան ուժով նախընտրած է մտաւորապէս հարիւր հազար ֆրանքի վնաս մը ընել այդ գործադուլին պատճառով եւ յարգել տալ իր կամքը իր եւրոպացի գործաւորներուն եւ իրաւ ալ կը յաջողի որբերը իր ամենէն վարպետ արհեստաւորներուն քով նստեցնել... այս բոլորը բաւական են հաստատելու համար որ «չահագործում» չ'կայ:

Տղոց թէ բնակարանը եւ թէ արհեստանոցը Բարիզի ամենէն օգուէտ մէկ կողմը կը դանուի, նոյն արհեստանոցին մէջ որբերուն հետ քով քովի աշխատած է նաեւ պ. Էգնատանի որդին: Որբերուն բնակած տան մէջ թաղին ոստիկանապետը կը բնակի ընտանեօք, ինչպէս նաեւ հանրածանօթ խիստ հարուստ ֆրանսացիներ: Ինչու երկուքիլ այս մասին քանի որ ամէն մարդ գիտէ որ որբերու բնակարան եւ արհեստանոցը ամենաօգուէտ կեդրոնի մը մէջ է պուլօյնի անտառէն մի քանի քայլ հեռու... Ո՞վ է այն հայ որբը որ պ. Ա. Էգնատանի քով գտնուած որբերէն աւելի լաւ վիճակ մը ունի եւ ունի այն բոլոր դիւրութիւնները արհեստ մը սորելելով ապագան ապահովելու համար...

Ինչո՞ւ ուրեմն այսքան գանգաւորներ, ինչո՞ւ ուրեմն որբերը այսքան նախընտրելի վիճակ մը ունենալէ յետոյ կրկին հանգարտ չի կեցան, ինչո՞ւ, ինչո՞ւ գծադղաբար իրենց ապագան իրենց ձեռքով կործանեցին, ինչո՞ւ այս բոլորը: Այս ինչուներու պատասխանը թողունք «Հայրենիք»ի յարգելի թղթակցին:

«Ինչո՞ւ որբերը մտիկ կ'ընէին դրսի չնդրիկներուն պիտի հարցնէ ընթերցողը. որովհետեւ այդ խեղճերը պատահամաբ պ. Էգնատանի որդեգիրները դարձած էին, մինչդեռ սանձանուած էին պատուելի թուժաւոր լօնտօնի հոչակաւոր հիւանդանոցին:

Պ. Էգնատանէ դժգոհները այդ պարագան լաւ չահագործած են, որբերը ապստամբեցնելու գործին մէջ այդ միամիտ եւ անմեղ պատանիներուն կորուած դրախտ մը ընդհանարել տալով»:

Պ. Էգնատան Բարիզի հայ սրիկայներուն յարուցած խայտառակութիւններուն վերջ մը տալու համար կ'որոշէ որբերը հեռացնել Բարիզէն, պահ մը կը մըտածւի վենետիկի Միսիթարեան հարց քով զրկել, սակայն Մուրատ - Ռաֆայէլեան վարժարանի ներքին կարգապահութեանց խիստ մօտէն տեղեակեղող անձնաւորութիւններ կը հակառակին ըսելով որ «հոն կարգ կանոն կայ այսպէս գլխէ ելած տղաքներ չորս օր չեն պահեր իրենց վարժարաններուն մէջ» եւ այլ իրաւացի առարկութիւններ: Արատասահմանի մէջ ուրիշ յարմար ազդային հաստատութիւն մը չ'ըլլալուն պ. Էգնատան կ'որոշէ որբերը Պօլիս զրկել եւ այս նպատակով Պատրիարք Հօր հետ ալ նոյնիսկ թղթակցութիւններ տեղի կուենան որուն կարգադրութիւնը ինչ որ ալ ըլլայ պ. Էգնատան սիրով պատրաստ է կատարել:

Որբերը պ. Մէզգուրեանի առաջնորդութեամբ եւ խնամքներով Պօլիս կը հասնին, սակայն բոլորովին անակնկալ կառավարական հրաման մը կը պահանջէ որ տղաքը անպատճառ պետական վարժարան մը երթան... պ. Էգնատան այս անակնկալ լուրը առնելով անմիջապէս կրկին ու կրկին նամակներով կ'առաջարկէ Պատրիարք Հօր որպէսզի հաճի պէտք եղած դիմումները ընելով տղաքը անպատճառ Պէրպէրեան կամ տարբեր ազգային հաստատութեան մը մէջ դնել:

Պատրիարք Հայրը զանազան նամակներով կը վստահեցնէ պ. Էգնատանը թէ պէտք չուած դիմումները եղած են եւ պիտի ըլլան տղաքը ազգային վարժարան մը դնելու համար:

Պատրիարք հօր հետեւեալ նամակը ցոյց կ'ուտայ որ պէտք եղած դիմումները եղած են եւ պիտի ըլլան:

ՊԱՏՐԻԱՐԿԱՐԱՆ ՀԱՅՈՑ

Համար մ. 604

Կոստանդնուպօլիս 23 դեկտ. 1904

Ազնուաշուք

Աթանիկ էֆէնտի էգնայեան

եւն. եւն.

Բարիզ

Ստացած ենք Ձեր ազնուութեան ուղղած դեկտեմբեր 2 եւ 9 (ն. տ.) թուականաւ կրկին նամակներն ու որբերուն կողմէ Ձեզ ուղղուած գրութիւններուն պատճէններն ու հասու եղած անոնց ամենուն ալ պարունակութեան:

Թէպէտեւ Ձեր բազմանոց համաձայն կ'ուզէինք որ այդ որբերն ուղղակի մեր պաշտպանութեան ներքեւ մտնեն ու ազգային գիշերօթիկ վարժարան մը դրուին, սակայն ինչպէս արդէն ծանուցինք՝ Բարիզի Օսմանեան Դեպարտման առաջարկութեան վրայ վեհ. Կայսեր պաշտպանութեան ներքեւ դրուեցան, որ շնորհ ըրած էր իրատէ ընել որ այդ տղաքը Բերայի Սուլթանիէ վարժարանը դրուին, եւ որբերէն երկուքը դրուեցան հոն, իսկ մնացած չորսին երկուքը Գոնեայի ու երկուքն ալ Պրուսայի պետական վարժարանները դրկուեցան առ այժմ Լիսէի մէջ տեղ չգտնուելուն համար: Մեր կողմէն այս տեղի որբերուն վրայ պէտք եղած հսկողութիւնը ՚ի հարկէ ՚ի գործ պիտի գրուին իսկ Գոնիա եւ Պրուսա զբլուած որբերուն համար գրեցինք նոյն տեղերու Առաջնորդներուն, որպէսզի յատկապէս խնամ տանին անոնց բարոյական վիճակին, եւ զանոնք իրենց պաշտպանութեան ներքեւ առնուն, իսկ միւս կողմէ պէտք եղած դիմումներն կատարելու վրայ ենք որոց մօտ որ անկ է, որպէսզի այդ տղաքն եւս բերուին Մայրաքաղաքս եւ ըստ կայսերական իրատէի լիսէն գր-

ուին կամ մեզ յանձնուին ազգային վարժարան մը դրուելու համար, որպէսզի Պատրիարքարանիս ուղղակի հսկողութեան ու խնամքին ներքեւ գտնուին: Եթէ այս մասին Բարիզի Օսմանեան դեպարտման հաճի միջնորդել մեր խնդրանոց յաջողութիւնը կրնայ ապահովուիլ: Իսկ որբերու առձեռն ծախուց համար Տ. Վռամչապուհ քահանայի միջոցաւ Ձեր զրկած 120 ֆրն. ստացանք ու պիտի յատկացնեմք զայն անոնց անհրաժեշտ պէտքերուն, ինչպէս այս մտօք գրեցինք ՚ի Պրուսա եւ ՚ի Գոնիա:

Գալով անոնց կողմէ առ Procureur de la République ուղղելի գրութեան, որբերն արդէն անձամբ անձին խոստովանած են իրենց խաբուած ու Ձեր դէմ անիրաւած ըլլալնին, ուստի պէտք եղած գիրն ստորագրել արուելով պիտի յուղարկուի Ձեր Ազնուութեան որպէսզի յետս կոչուի այն դատն, զոր ուրիշ թելադրութեամբ բացած են Ձեր դէմ:

Ողջունիւ հայրական սիրոյ եւ օրհնութեամբ:

Մնամք Աղօթարար

Պատրիարք Կ. Պօլսոյ

(ստորագրած) Մաղաքիա Արք.

54411
5003

Տղոց Պօլիս մտնելը դիւրացնելու համար եղած դիմումները «Շարժում»ի իմաստակ թղթակիցը զանազան հրէչային սուտերով նկարագրած է: Իրողութիւնը սա է որ պ. էգնաեան երբէք պատճառ ու պէտք մը չ'ունի թուրք Կառավարութեան «էվալլան» ընելու, քանի որ բնաւ առեւտրական ու եւ է կազ մը չ'ունի Տաճկաստանի «պաթախ» հրապարակին հետ ինք իր ունեցած միլիոններուն ուժով կը գործէ ամենայն յաջողութիւններով Ամերիկայի եւ Եւրոպոյ զանազան ցուցահանդէս եւ հրապարակներուն վրայ: Աւելի քան 30 երկար տարիներէ ի վեր Բարիզ հաստատուած է եւ իր զաւակներով միասին յաջողած է ֆրանսական հպատակ ըլլալ: Այս բոլոր մանրամաս-

նութիւնները ցոյց կուտան որ ինք ո եւ է յարաբերութիւն չ'ունի Տաճիկ կառավարութեան հետ :

Չմոռնանք ըսելու որ 10 որբերէն 6ը միայն Պօլիս ղրկւած են , իսկ մնացեալ չորսը աղաչելով խնդրած են Բարիզ մնալ յայտնելով միանգամայն անկեղծ շնորհակալութիւններ պ. Էգնատեանի քով վայելած իրենց անհուն բարիքներուն համար : Բարիզ մնացող 4 աղոց ամենէն մեծը աղամանդի արհեստանոցը կը յաճախէ իսկ 3 պղախիկները ըստ առաջնոյն դպրոց կերթան :

Մեր այս հրատարակութիւնը հրապարակ հանելէ առաջ ամէն կերպ քննութիւններով ուզեցինք նախ ճշմարտութիւնը լուսարանել , այս նպատակով թէ անձամբ եւ թէ դրաւոր կերպով դիմեցինք նաեւ հայր Քիպարեանի վկայութիւնն ալ իմանալու : Ինք իրբեւ հոգեւոր հովիւ յաճախ այցելած է որբերուն եւ խիստ մօտէն ճանչցած է անոնց թէ ապրելու եղանակը եւ թէ հոգեբանութիւնը :

Հոս կը գնենք հարցում եւ պատասխան նամակները :

Բարիզ 10 Փետր, 1905

Արժ. Հայր Վլամշապուհ Քիպարեան
Հոգեւոր Հովիւ Բարիզի Հայոց

Արժանապատիւ Հայր ,

Մենք ստորագրեալքս թախանձելով կը խնդրենք որպէսզի հաճիք մեր հետեւեալ հարցումներուն , ամենայն անկողմնակալութեամբ , գրաւոր կերպով , պատասխանել , կարելի եղածին չափ շուտ :

1. — Ի՞նչ պարագայներու տակ պ. Ա. Էգնատեանի պաշտպանութեան յանձնուեցան հայ որբեր : Իրա՞ւ է թէ այս խեղճ աղոց կացութիւնը անտանելի եղած է . իրա՞ւ է թէ չարչարուած են :

2. — Որբերը անօթի , մերկ եւ բոկոտն մընացած են . իբրեւ ականստես վկայ ի՞նչ է Ձեր

պատասխանը :

3. — Ի՞նչ պատճառով աղաքը չեն ուզած աղամանդի արհեստանոցը յաճախել :

4. — Տէր եւ Տիկին Ա. Էգնատեան ի՞նչ տրամադրութիւններով վերաբերուած են որբերուն հետ եւ ո՞ր աստիճան խնամք տածած են անոնց վրայ :

5. — Տղոց մեծերը արհեստանոց յաճախելով իսկ անչափահասները ֆրանսական վարժարան երթալով եւ նոյն ատեն մնալուն հայ դասատու մը ունենալով , թէ անհատապէս եւ թէ իբրեւ հայ լաւ ապագայ մը չէի՞ն կրնար ունենալ . ի՞նչ է Ձեր հարութեան կարծիքը :

6. — Պ. Էգնատեան որբերը արհեստանոց դընելով շահագործած է :

7. — Չէ՞ք կարծեր որ վերջերս աղոց յարուցած աղմուկներն ու դժգոհութեան ցոյցերը գուրսի էնդրիկան սրիկայներու գրգռման հետ արգիւնք եղած ըլլայ : Իրա՞պէս անկարելի եղած է աղաքը այլ եւս Բարիզ պահել եւ ի՞նչու :

Արժանապատիւ Հայր , մենք մեր մասին տարբեր աղբիւրներու եւս դիմելով՝ լուրջ ու վճռական համոզում մը կուզենք գոյացնել որբերու այս ցաւալի խնդրոյն վրայ : Ձեր տալիք պատասխաններ անբաղդատելի արժէք մը պիտի ունենան մեզ համար , քանզի Ձեր բացարձակապէս ճշմարտութեան բարեկամ մը եղած ըլլալը ամբողջ հանրութեան ծանօթ է :

Ուրեմն սպասելով Ձեր պատասխանին , կանխաւ կը յայտնենք մեր շնորհակալութիւնները եւ կը մընամք Ձեր հայրութեան անկեղծ յարգանքներով :

Ստորագրութիւններ

Ահաւասիկ Տէր Հօր նամակը՝

Մեծագնիւ սիրելիք Անդամք Հայ Գաղթականութեան — Փարիզ

Պատիւ ունեցած եմ ստանալ Փետր. 10 թիւ Ձեր նամակն , որով քանի մը « հարցեր » ու բացատրութիւնը կ'ուզէք ինձմէն՝ Ազնուաշուք Տիար Աթանա-

գինէ Էգնայեանի պաշտպանած որբերու մասին :

Պարտք կ'զգամ եւ ես իբր կրօնի եւ Բարոյախօսութեան ուսուցիչ նոյն որբոց՝ խղճի մտօք պատասխանել Ձեր հարցմանց :

— 1. Նորին Ա. Օծութեան Հայոց Ընդ. Ա. Հայրապետի - Վեհ. Հայրիկի Օրհնածիր Կոնդակաւն եւ Ֆրանս. Դատարանի գիտութեամբ ու Վճռութեան Լօնտօնաքնակ Պատուելի Կ. Թումայեանի անուամբ եկած որբերն Ազն. Տիար Աթանազիէն Էգնայեանի պաշտպանութեան ու հոգատար խնամոց եւ մեր Հոգեւոր Տեսչութեան յանձնուած ըլլալուն՝ 1902 Նոյեմբերէն սկսեալ գրեթէ մէկ ու կէս տարուոյ չափ այցելիցի Էգնայեան Որբանոցն՝ ի Փարիզ իբր ուսուցիչ կրօնի եւ Բարոյախօսութեան որբերն՝ բնաւ չարչարուած չ'էին . իբր զաւակաց հայր՝ ուշագիւր գիտէի իրենց վիճակն, ո՛չ մի արտունջ ունէին եւ միշտ ուրախ զուարթ շուրջս բոլորէին :

— 2. 3. 4. « Որբերն անօրի, մերկ եւ բուկոս մնացած են » ի տարածայնութիւնքն՝ բացարձակ սուտեր են, այս կամ այն չարահնար զրպարտիչներէ յերիւրուած. այլ՝ իրականութիւնը այս է . — Աղօմանդագործարանի Վերատեսչէն եւ ուրիշ անգամ մը ալ Փրանսացի արհեստագետէն սաստ, յանդիմանութիւն լսած ըլլալուն համար նեղսրտելով տղայաբար վշտացեր էին եւ յամառեր էին քանի ինչ օրեր իրենց նախաճաշի կաթն ու շօֆօրան չ'առնուլ եւ կանուխ չը մտնել ՚ի գործարանն ագամանգի, յաջորդ ինչ օրն երբ լսեցի, յորգորեցի մեր խեղ փոքրիկներն ՚ի հնազանդութիւն եւ ՚ի կարգապահութիւն արհեստարանի կանոններուն, որոց կը հետեւէին նաեւ յիսունէն աւելի Փրանսացի գործաւորք : Վայրկեանապէս մոռցած էին իրենց տղայի սիրտցաւն ու սկսած էին ճլուրլալ : Եւ ո՞ր Հայր՝ դաստիարակ կամ ուսուցիչ՝ կամ գործապետ՝ չը սաստեր, չը պատժեր իր խնամոց յանձնուած եւ իր վիճակին տակաւին անգիտակից պղտիկն :

Որբերուն ճաշացուցակն ամեն շաբթու կը պատրաստէր Ազնուախալ Տիկին Ա. Էգնայեան, անձամբ կ'այցելէր որբոց, կը հարցաքննէր վիճակներն, այս բարեպաշտուհին՝ իսկապէս Հոգեմայր մը եղած էր առ որբերն տաճած իր գուրգուրանօքն, զոր կը վկայեի

յ'անուն ճշմարտութեան :

Քանիցս ալ Ազն. Տիար եւ Տիկին Ա. Էգնայեան որբերն իրենց տան մէջ ՚ի սեղան բոլորած են իրենց զաւակաց հետ եւ իսկապէս մխիթարած : Այս առթիւ էր, որ երեկոյ մը երբ դասախօսել գնացի, ընդ առաջ սուրացան ինձ որբերն աւետել եւ անդադար կուկուալ . — « Տ. Հայրիկ, մեր բարերարի տանն էինք այսօր : Մայրիկն՝ այս բան տուեց մեզ՝ Հայկն՝ խելօք չը կացաւ, վզվզաց ու ինչքերն իս թոցրեց եւ նրանց գլուխն տարեց . պատժի՛ր նրան, որ թունդ մնայ » . եւ Հայկն՝ գոռաց, — « ո՛չ Տ. Հայր ջան, ես չէի, Արշակն էր՝ որ պիղեա ուզեց » : Արշակն՝ զայրացած իմն գոչեց, — « Մօ՛, փճացա՛ծ, ախըր միշտ սուտ ես խօսում, ե՞ս էի պիղեա ուզողն, թէ՛ դու՛ » եւ սիրտպատա՛ւ չչիւնով մը Քչչա՛ց Յակովբին, ասելով, — « so՛, ինչի՞ ես մունջ կեցել, ե՞ս էի պիղեա ուզողն՝ թէ՛ այս օ՛ճն » . եւ հրեշտակիկն Յակովբի՛ խորհրդաւրից նայուածքն թէեւ գամեց չարածնի՛ Հայկին երեւսին, բայց չէր ուզեր մատնել իր ընկերն : Այդ պահուն ասացի, — « է՛յ, տղաքներ, Հայկին կը պատժեմք, այժմ գործի սկսիմք » եւ տեսի թէ Հայկն լայր հարցի՝ — ի՞նչ ունիս, Հայկ . — պատասխանեց՝ արժանապատուութիւնը վիրաւորուելէն խոտլոյի ուցաւածի մը հեկեկանքովն — « նրանց պատժի ու ինձ պիղեա գնի՛ր » . խոստացայ եւ սիրեցի հպարտ Հայ Տղեկն : Յաջորդ դասի օրս տարած էի պիղեան, մեծ ու պղտիկ՝ խուժեցին վրաս . ծեծկուէին, քչքչէին ու քաշքչէին զիրար՝ « խել՛ը պիղեան Տէրտէրից » . իսկ, ես՝ հրճուանքէս զմայլած դիտէի մանկիկներուն եւ պատանիներու — անմեղուկ չարերուն հրեշտակային այս եռուզեռն . տղաքներէն եւս քան զեւս ՏՂԱ՛Յ մը դարձայ եւ ես, ատով՝ կատարելութեան սա վշտալից կեանքս մոռանալ եւ գէպի՛ մանկական երջանիկ օրերս յետս ընդ կուռնկն՝ դառնալ կ'երագէի, բայց եթէ սոյն իղձերս պատրանք եւ անհնարին խոկանքներ իսկ էին, սակայն նուիրակա՛ն էր ինձ համար այս տղայանալս՝ հէ՛գ հայ տղաքներու խնդա՛լ սկսող երեսդէմքերնին իմ ժպիտներովս օծելու համար :

Որբերուն այս պարզակ ու հետաքրքրական կեանքի նկարագրական քանի մը սողերով՝ ես ալ կամիմ

հարցանել, թէ՛ որո՞նք կը թուին յանցապարտներն, խնամատար էջնայեա՞ն կամ պաշտպանեալ որբե՞րն՝ թէ ո՛չ, շահախնդիր թեւադրիչքն . . . :

Մի ուրիշ կարեւոր պարագայ եւս ունիմ ՚ի մէջ բերել . — « որբերն անօթի են » ի շշուքներով երբ սկսան աղմկել ժողովուրդն ու ես անձամբ խնդիրը ճշգրտու համար երկրորդ անգամ ներկայ էի որբոց ճաշին եւ երբ առատօրէն պատրաստուած կերակուրքն աւելցան, ասացի, — « Տղայքներս, ի՞նչ են այս սուտ խօսքեր հրապարակին վրայ, ապերախտներ ըլլալնիդ բնաւ չ'էի սպասեր » . խեղճ աղայքն լուռ ու զլխիկոր էին եւ սրտաբեկ . Ի սրայէլեան ապառուժ ժողովրդին պէս՝ եգիպտոսի ախին ու ախսո՛րը կը փնտռէին : Ա՛խ, զգացի թէ ՏնՍ.ՉՈՒՐԿ՝ Հայ թշուառներն՝ քանցու՛ած ՀԱՅ ԴՐՍ.ՈՏԻ ողբալի՛ ճետերն ու ծիւերն՝ ԲԱ՛ն ՄԸ կ'զգային, զգացումն ունէին՝ բայց, լեզուակ կը պակսէր . ՊԱՇՏԱՎԱՆ ԲԱ՛ն ՄԸ կ'անձկային գտնել — ՀԱՅՐԵՆԻ ՕՃԱ՛նն էր փափաքածնին . գրգռացող ու պաշտող Մօր թանն ու թացանն էր անձկացածնին . Ծննդավայր ՍՈՒՐԲ ՀՈՂԵՒ՛ ու խնկաբոյր ծաղկուռքն, կենսունակ ջրերն ու գեղատեսիլ մարգերն ըղձային տեսանել : Դաղցրախօս ձայնիւ մը ասացի, — « է՛հ, ծղայք, մի քիչ էլ համբերեցէ՛ք, ուսումն առէք, ադամանդ տաչելու արհեստն սովորեցէ՛ք, մի օր էլ զձեզ ժողովեմ իմ զլխին, ձեր բարերարից խնդրենք մեքենայ ու գործիքներ եւ գընանք Մասիսի ստորտաներն վազվազե՛նք, պարենք, սարերն ու ձորերն պրպակե՛նք . լաւ չը լինիր աղայք » . ամենքն միաձայն՝ գոռացին, — ա՛խ, մեր սիրելի Տէրտէր, դու ի՞նչից հասկցար մեր սրտում անցկացածն . պատասխանեցի . — տօ՛ ջահելներ, իմ սօրուք ճերմկեցուցեր եմ ձեզ նման կրակ ու բոց Հայ երեխայքի մէջ, ձեր մտքում անցկացածն կարդում եմ ես ձեր ճակատների վրան, ա՛յ խենթեր : Ծիղիսէն նոր եկաւոր Եղիկն՝ վեց տարեկան անտիրականն՝ որ կովվասի մայրաքաղաքին փողոցներն գիշերած էր, որ անձանօթի մը օգնութեամբն ՚ի փարիզ զրկուած էր եւ զոր մէկ խնդրանքով ընդունել առած էինք Ազն . Տիար Ա . Էջնայեանի ՚ի շարս պաշտպանեալներուն, սիրուն փոքրիկն ծնագոս փարելով տմպլիկ ձեռքերովն կը զարնէր թեւոցս եւ կը պլպլայր՝ — Տէրտէ՛ր,

տե՛ս, Տէրտէ՛ր . ընդմիջեցի որբերն եւ պզտիկ Եղիկն իշխանիկի ձայնիկն ու շեշտիկն լսեցի եւ հարցի՛ — ի՞նչ կայ Եղօ ջան . — տե՛ս, տես, Տէրտէրպապ կը կրկնէր . ոսկի մատիկներովն կարմիր գոգնոցն ցցնէր եւ մարգարտաշար հատիկ առամներուն մէջ՝ զերթ թռչնիկ՝ լեզուն չիչփացնէր եւ ճլուրլայր — Մայրի՛կն շինեց այս գոգնոց . — եւ նորէն ՄԱՅՐԻ՛Կ, ՄԱՅՐԻ՛Կ, գեղգեղելով կ'ստոստէր, ինձ կը քսուէր ծիծաղով եւ խայտանքէն խոնջած՝ կը պլլուէր Դաւիթ ու Արշակ եղբայրիկներու, որուն վրայ՝ ալ չը կրցի զսպել արցունքս . տղոց աչքերէն ալ կաթիլներ հոսէին : Երիցագոյնն Յովսէփ՝ ասաց — « Տէրտէ՛ր, մենք՝ ոչ մէկ ցաւ ունենք մեր բարերարից, ոչ էլ անօթի մնում ենք, բայց մեր դասերու ժամերն թո՛ղ աւելցնի եւ գործարանի վերակացուն ու տան ծառայքըն՝ թող խիտ չը խօսեն հեռ մեզի . » խրատելով ասացի — « Յովսէփ, քո կանգուստուն կտաւ չին չափիր, օրական երեք ժամու նախնական ուսումնք՝ առայժմ բաւ են ձեզ, մէկ երկու տարուց յետոյ կարեւորն կը խնդրեմք ձեր բարերարից եւ նա՛ ոչ ինչ խնայում է ձեզ արգէն . իսկ վերակացուն եւ արհեստագան՝ միշտ պէտք է սաստեն ձեզ, քանի որ խեղ ու ստանակ լինէք եւ ուշ չը դնէք արհեստին եւ տան ծառայն միշտ կը յանդիմանէ ձեզ, որքան հոգատար չը լինէք մաքրութեան եւ նիստ ու կացի ու քաղաքավարութեան օրէնքների . » ընկերակիցներն՝ սկսան բանակուիւ մղել Յովսէփին դէմ, թէ՛ ուզիլ է տէրտիրոջ ստածներն, թէ ի՞նչիւ տէրտէրին սիրահատցնում ես . եւ Հայկն մուտայր, — « տօ՛, պինդլուխ աղայ ես հա՛ Յովսէփ . » իսկ սա ասէր՝ — Հա՛յկ, ինչի՞ ես ֆոֆոռում, ես իմ քահանայ հօր հետն եմ խօսում, մարդ չուար ու մոլոր է գալիս ձեր մէջն . Տղայք, ասացի, իրօք ձեր մէջ ընկնողին խելքն ժուռ գալիս է դէս ու դէն . ծիծաղե՛մ թէ լամ, ես էլ կորցրեցի . արի՛ք, աղօթենք Հին ՀԱՅԵՐԻ ԱՍՏՈՒԾՈՅՆ, տեսնենք ի՞նչ ԱՐԵՒ ու ԲԱՐԻ ՕՐ կը ծագի լացո՛ղ Հայերիս մութ երկնքումն : Այն ինչ յոյզի աղերսանքով մը երգէինք ՀԱՅՐ ՄԵՐ՛ն, հաչիկն ասաց՝ Տէր-Հայր, մեր բարերարն էլ գալի՛ս է մեզ հեռ ՄԱՍԻՍՍը տեսնելու : Զգեցի մազթերգս ու ասացի՛ է՛հ, թէ չը դայ՝ կը տանենք . միւսներն ալ համաձայն՝ սկսան կրկնոց բառնալ՝ տանենք, տէր Վոսմշապուռ, մեր բա-

րերարին չը թողնենք օտար աշխարհ, դու համոզիր եւ հետ մեզ թող գայ: Տղոց այս պլպլոց ու վլվլոցն աղօթքներու էն նուիրականն ու աստուածանանոյն էր: մանկիկ եղիկին մուշ մուշ քնելն՝ մեր աղօթքներու գերազանցին ԱՄԷՆն էր եւ հրայրեաց հոգիիս խը- ոտվքն՝ եղիճին :

Ագնիւ Պարոնայք, թերեւս նկատուի թէ շատ հեռացայ պատասխանելու նիւթերէս, սակայն յոյժ հարկաւոր էին սոյն նկարագրականներս՝ աղայոց հոգեկան վիճակն եւ բարոյական արամադրութիւնքն ու թելագրիչներու ձեռքն խաղալիկ ըլլալու ատակ դիւրագգածութիւննին պատկերացնելու համար :

— 5. 6. Որբերուն փոքրիկներն՝ ՚ի Ֆրանսական վարժարան յաճախելով եւ մեծերն աղամանդ յղկելու արհեստն սովորելով, ընդ սմին եւ Հայ լեզուն ու այլ կարեւոր ուսումներն յատուկ դասատուէ մը ՚ի տան ուսանելով՝ ողորմութեամբն Աստուծոյ եւ շնորհիւ պաշտպանութեանց իրենց բարերարին՝ լաւ ապագայ կրնալ ունենալնուն եւ օր մը իրենց, կամ իրենց ընտանի մնացորդաց ու Հայրենեաց օգտակար ըլլալնուն մասին ես շատ յուսալից էի, քանզի Ագնիւ բարերարնին ոչ միայն չէր թերացած գթալու եւ խընամելու գործոյն մէջ, այլ նաեւ բաւական վնասներ եւս կրեց Ֆրանսացի արհեստապետէն եւ գործաւորներէն, որք քանիցս գործագուլ ըրին, աղամանդ տաշելու արհեստն Հայ աղայոց չ'աւանդելու համար, բայց այդ ամենուն դիմագրեց Տիար Ա. Էգնայեան եւ իր պաշտպանեալներն դրաւ ՚ի գործ :

— 7. Որբերն արանջալ սկսան այն ատեն երբ Լօնտօնէն Յովհաննէս Զօնլուեան եւ Սուքիկեան անուն թափառականներն ՚ի Փարիզ գալով, որբերուն խաղացած պահուն յաջողեր էին քովերնին սողոսկիլ եւ ՚ի Լօնտօն տանելու հրապուրիչ խօսքեր խօսիլ: յ'որոց վերջինն ինձ այցելելով խել մը սնտաի խօսքերով սիրտս շահելու յանդուգն փորձեր ալ ըրաւ, զոր սաստիլով արտաքսեցի եւ աղայոց հարկ եղածն խօսեցայ :

Նաեւ Կիւր. օր մը երբ հին մատուռէն կը մեկնին եղեր որբերն, փարիզաբնակ հայ երիտասարդ մը յաջողած է նամակ մը տալ մեծերէն միոյն, քովէն արագաբար անհետանալով :

Թէեւ միշտ ջանացինք ելք մը գտնել այս խը- տումներուն եւ որբերու ապագայն չը վնասել, թէեւ զգուշութիւններ եղան այսպիսի անցքերն իրենց բարերարին չը յայտնել եւ չը տխրեցնել զ'նա, սակայն շահախնդիր թելագրիչք եւս՝ իրենց այլազան դերերն ՚ի գործ գրին ց'վերջն, անհանգիստ ըրին որբերն, զմեզ եւ մանաւանդ բարերարն, մինչեւ որ յաջողեցան ասել եւ պնդել տալ որբերուն թէ՛ — « չ'եմք ուզում մնալ փարիզում չ'եմք ուզում սովորիլ աղամանդի արհեստն, կամ պէտք է մեր երկիրներն դառնամք, կամ թէ ոչ՝ անձնասպան յինեմք »: շատ յորդորեցինք բայց անկարելի եղաւ համոզել :

Ատկէ ետքն էր, որ Կ. Պօլսոյ Բարձր. Ս. Պատր. Զօր հետ բանակցութիւնքն եղան որբերն Ս. Փրկչի Ազգ. Տան մէջ պատսպարելու, կարեւոր ուսումներն եւ իրենց սիրած ու յարմար արհեստներն աւանդելու համար՝ դարձեալ պաշտպանութեամբ Ագն. տիար Ա. Էգնայեանի, որ 3-4 տարուան թոշակներն վճարել յանձն առաւ ըստ որոշման Բարձրաշնորհ Ս. Պատրիարք Զօր :

Անա՛ ց'այդ վայր իմ գիտցած ճշմարտութիւններս, զորս կը յանձնեմ Ձեր Սիրելութեանց եւ պատուարժան ժողովրդին ուղղամիտ դատաստանին :

1905 Փետր. 12 25 Մնամ Աղօթարար՝
Հայ Եկեղեցի Հոգեւոր Հովիւ Հայոց Փարիզի
Rue Jean-Goujon Վասմշապուհ Քհնյ. Քիպարեան
՚ի Փարիզ Նիկոպօլսեցի

Հայր Քիպարեանի վերոգրեալ նամակը բաւական է ցոյց տալու համար որ պ. Էգնայեանի պաշտպանութեան յանձնուած որբերը կատարելապէս երջանիկ էին եւ պիտի ունենային նաեւ դեղեցիկ ապագայ մը եթէ վատ շահախնդիրներ գրգռած չ'ըլլային զիրենք իրենց պաշտպանին գէմ: « Բանասէր » ի սեւ հոգի խմբագիրը անբացատրելի ըլլալու չափ անխղճութեամբ դաւած է որբերուն, անոնց տասնեակ նամակներէն մի քանիներուն հետեւեալ սրտառուչ տողերը բաւական

են ի յայտ բերելու պ. կարապետ Պատմաճեանի սեւ հոգին ու պփգալի նկարագիրը :

Ազնուասիրտ Բարերար
Ա. Էգնայեան Փարիզ

Գթասիրտ հա՛յր ,

Դողդոջոյն ձեռքովս կը զրկեմ այս երկու տող , մորմոքիչ սրտով եւ արցունքոտ աչերովս Ձեզմէ հա-
րիւր անգամ ներողութիւն խնդրելու , որ Ձեզ վշտա-
ցրինք մեր անխոհեմութեամբ ուրիշների զրգմամբ որ հեռացրին Ձեր խնամքներէն , եւ մասնեցին մեր կեա-
նքը թշուառութեան :

Խոնարհ աղերաներս Ձեզ կը զրկեմ , ինձ ներելու որ ապերախտ գտնուեցայ Ձեզ դէմ եւ իմ թոյլ դա-
տողութեամբ չը կրցի զգալ Ձեր բարիքները . այս ճամ-
բորդութիւնը ինձ սովորեցրեց կեանքին պահանջը , լաւ դաս մը տուաւ ինձ : զգացրեց կատարեալ որբու-
թիւնս եւ ի՞նչ է կեանքի պահանջը . . . չեմ կարող շատ գրել , սիրտս մաշվում է ու հոգիս տապալկվում է , ոչ արցունք եւ ոչ ալ հառաչանքներ կ'սփոփեն , գիշեր եւ ցորէկ անհանգիստ եմ , խղճիս խայթէն տապալկվում եմ որ կեղծ ու վատանդի Բասմաճեանցին խորհրդով մեզ անբաղդացրինք եւ ապերախտ գտնուեցանք դէպի Ձեր բարեսրտութիւնը . կ'աղաչեմ ո՛վ հայր , ների՛ր ինձ , ծնկաչոք Ձեր առաջ խոնարհամ , ներողամիտ եղէք դէ-
պի մեզ եւ Ձեր դուժը մեզնէ մի հեռացնէք :

կը զրկեմ այս տողերը մաքուր սրտէ բղխած , Ձեր գիրկը նետելու ինձ , որ հանգստանայ սրտես խոհերը . կը յուսամ պիտի ներէք ինձ .

Մնամ Ձեր երախտապարտ

1904 Դեկտ. 27 Պոլիս Արամ Բասմաճեան

Բարեսիրտ եւ Ազնիւ Բարերարս ,

Սիրելի Հա՛յր ,

Խոստովանիմ սիրելի հայր որ Վասպուրական աշ-
խարհէն Վանեցի աղքատ ծնողաց զաւակ մըն եմ եղած ,

երբեմն մերկ եւ բոկոտն , մերթ անօթի եւ անտէր , սա-
կայն փառք Ած. ոյ հանդիպելոյս եւ մի քանի բարե-
րարների ու նախանձելի բաղդի . որպէս են նախ 1897
1902 թուին Վանի Ամերիկեան (Բողոքականաց) որ-
բանոցի մը մէջ . եւ ապա Ած. ոյ Ս . Վալայցութեամբ եւ
Ձերդ ազնուութեան շնորհիւ արժանացայ վայելել Ձերդ
շնորհած լաւագոյն բարիքը , Ձեր խնամքը զոր դուք
տածեցիք իմ վրայ կեանքիս մէջ ունեցած ամենալա-
ւագոյն եւ նախանձելի էր . ո՛հ այո՛ , շատ աղէկ կեանք
էր այն կեանքը որ ես Ձեր խնամակալութեան տակը
կը վայելէի , բայց աւ՛աղ , կեանքի եւ իմ այն անոյշ
բաղդի թշնամին շուտ յարձակեց վրաս եւ դժբաղդա-
բար յաղթեց ինձ եւ խից ձեռքիցս այն գողարիկ
կեանքը եւ անոյշ օրերը : Խլուեցաւ ձեռքէս այն քա-
ղցր կեանքը եւ փայլուն ապագան որ դուք էիք պա-
տրաստեր ինձ համար . բայց շատ ուշ զգացի թէ խլու-
ած էր ձեռքէս , այն ատեն երբ արդէն բաղդս թոսած
էր ձեռքէս եւ զիմացս կայնած կը յանդիմանէր ինձ :
Ազնիւ հայր , այո՛ ապերախտ եմ ես Ձերդ ազնուութեան
բարիքների հանդէպ , բայց սիրելի հայր հաւատացէք
պատճառ այն էր որուն դուք արդէն վկայած էք — « Որ-
դի՛ք , դուք սխալ էք , ձեզ խաբող եւ չոր խրատ տո-
ւող կայ . » Այո՛ մեզ չար խրատ տուող կար բայց ոչ
թէ Խաչիկ եւ Յակոբ այլ . . . երանի՛ թէ մենք չը
լսէինք մեր բարեկամ կարծած ուսուցչին , որ վստա-
հելով անոր , կոյրօրէն հետեւեցինք անոր ու կորսն-
ցուցինք թէ մեր կեանքը եւ թէ մեր փայլուն ապա-
գան որ դուք էիք պատրաստեր ինձ համար եւ թէ իմ
արենակիցներու սպասած յոյսն ալ (փճաւ իմ կեան-
քը շնորհիւ իմ ուսուցչին) « աւա՛ղ փառացս ան-
ցաւորին » :

Սիրելի հայր , իրաւ դուք , պ. Մանուկ , պ. Մօզեան ,
մեր հոգեւոր հայր՝ ւէրաէր շատ անգամներ խրատեցիք
մեզ , բայց ախո՛ս որ մեր կաֆան արդէն լցուած էր դա-
տարկ խօսքերով : Վատն եղէք սիրելի հայր , ես չ'էի
ուզեր ձեր խնամքէն հեռանալ մինչեւ կեանքիս վախ-
ճանը , բայց համոզեցին զիս ալ իմ միւս ընկերներին
ալ . եւ ասկէ զատ շատ բաներ եղան առանց մեր ոչ
մէկի կամքին , բայց միշտ մեզ կը համոզէր . . « դուք
իրաւունք ունէք ասանկ անանկ անելու » . մինչդեռ
ո՛վ է լսեր որդիները իր ազնիւ բարերարի դէմ դատ

բանայ։ Ո՛հ, մեղա՛յ հայրիկ, մենք չ'էին այն թուղթը որ պ. Բասմաջեան ուղարկած է դատարանին, կատարեալ զրկարտուժիւն էր ձեր վրայ, եւ մենք մէկ երկու անգամ առարկուժիւն ըրինք, բայց անիկա չ'ուզեց լսել. . . . մենք կրկին առարկեցինք եւ խնդրեցինք թուղթը ետ առնել, բայց չը կրցանք. մենք երբոր կը թախանձէինք, անհաւատարիմ կը սեպէր ինձ. վստահ եղէք առանց մեր ուզելուն եղաւ ան եւ անոր նման շատ բաներ :

Անոնց որ իմ թշնամի կը կարծէի՝ անոնք էին իմ ճշմարիտ բարեկամներ, իսկ անոր որ իմ անկեղծ բարեկամ կը կարծէի անիկա իմ թշնամին իրաւ :

Ս. Վեհ. Հայրապետը լի ուրախութեամբ մեզ ճանաբեց լուսաւոր Եւրոպայ, պատուիրելով մեզ անպատճառ արհեստ սովորել եւ օգտակար մարդ ըլլալ. . . . ու երբոր արենակիցներս լսեցին որ ես Ձերդ հովանաւորութեանց տակը երջանիկ կ'ապրիմ, սկսեցին անկեղծ սրտով աղօթել Ձերդ եւ Ձեզ նման բարերարաց թանկագին կենացը. իմ ամէն նամակներու մէջ կը յորդորէր ինձ միշտ հնազանդ կենալ ազնիւ բարերարնուդ եւ օրհնէր Ձեզ։ Բայց մեղա՛յ, չ'լսեցի ոչ ճնօղաց խօսքին, ոչ Ձեր հայրական յորդորներուն եւ ոչ ալ մեր ամենուս սիրելի Վեհ. Ս. Հայրիկի ու մեր հոգեւոր հօր՝ տէրտէրի խրատներուն, որ լացով կը խրատէր մեզ. . . անարժան եմ ես ձեր անունները բերանս առնելու, կը հալածուիմ խղճէս ու կը տանջուիմ հոգովս, որովհետեւ ապերախս պանուեցայ Ձեր բարեաց հանգէպ. հայր կ'աղաչեմ ներեցէք ինձի, ես իմ տխմար խելքով մոլորեցայ. . . :

Ազնիւ հայր, ես չ'էի ուզեր ձեզմէ հեռանալ. վերջին երեկոյեան Ձեր խօսքերը սիրտս հալեցուցին եւ ես սրտովս լացի. երանի ձիշտ այն պահուն արձան դառնայի ձեր այն խօսքերը՝ իմ յակնմանս այն է որ ես ձեզ առի չ'լսէի, որովհետեւ շատ մեծ մեղք է իմ պատճառաւ մի բարերար զղջայ իր բարերարեալի վրայ։ Ձեր խօսքերը դեռ կը հնչեն իմ ականջին եւ դեռ պիտի հնչեն մինչեւ վերջին օրս, որովհետեւ մէկմէկ թանկագին օղեր են ականջիս. բայց սիրելի հայր, հաւատացէ՛ք յանցանքը մէկի էր ոչ թէ ձեր, իսկ որոշում կրկին անոր. ինչ որ է, ես զո՞հ եղայ անիրաւութեան։
 Այս կարճ օրերու փորձառութեամբ՝ ալ ասկէ վերջ

լաւ կը ճանչնամ բարեկամս եւ թշնամիս, կեանքս եւ մահս, ալ անարժան կը համարիմ ինքզինքս վայելելու բնութեան բարիքը, զի խիղճս կը տանջէ զիս եւ մինչեւ անգամ երազներս կը խոտովեցնեն ինձ, յուսահատուել եմ կեանքիցս, միմիայն Ս.ձ. եւ Դուք էք իմ մխիթարութեանցս յոյս եւ ազատիչը. ալ մեղա՛յ, մեղա՛յ հայր, Ս.ձոյ եւ Ձեր առջեւ. ալ անարժան եմ ես վայելել Ձեր բարիքները. շատ խեղճ հայ որբերու արվայելել Ձեր բարիքները. շատ խեղճ հայ անարժան եմ ես սէր Քսին, սէր ձեր գաւակաց եւ մայրիկին, կրկին անգամ բարեհաճէ՛ք ընդունել ինձ դնել ձեր երջանկութեան փլաթոյի վրայ, ես որ ուրիշի հաւատաւով չ'էի ուզեր սորովիլ այն արհեստը՝ հիմա կ'ուզամ աղաչելու որ ներէք ինձի . . . . :

Ձերդ անարժան որդեգիր՝

Պօլիս 14-27 Նոյմ. 1904   Ածատուր Յարութիւնեան

Բարեսիրտ, ազնիւ հայր

Ա. Էգնայեան

Սիրելի Հայրիկ,

Դուք ինձ գեղեցիկ ապագայ էիք պատրաստել, բայց ես իմ աղայական կարճ խելքովս անոր յարգ չը ճանչցայ, եւ այսօր խղճիս ձայնէն կը տանջուիմ. դեռ այդ տեղ եզած ատեսնս ես միշտ զղջացող էի եւ հիմա արդէն եմ. իսկ եթէ կրկին Ձերդ հայրական գթութեան չ'արժանանամ, հոգևով մարմնով եւ անէծքներով կորսուած եմ :

Բարեխնամ հայր, իրաւ շատ մը բաներ ըրինք որոնք վայել չ'էին որդեգրի մը, բայց հաւատացէ՛ք, ինչպէս որ դուք գիտէք, եւ մարգարեական ոգով կարծես լեցուած միշտ մեզ կ'ըսէիք՝ « որդիք, ձեզ համոզող կայ » եւ ըրած յանցանքներմեզ չ'էիք վերագրեր այլ նոյն մարգարեական ոգով կ'ըսէիք՝ « ձեզ ուրիշ Փիլ տուողներ կան » եւ ճշմարտութիւնն ալ Ձեր ասածին մէջն էր, բայց մենք անարժան որդեգիրները, որոցմէ մէկն եմ ես, չ'խոստովանեցի ձեզ ճշմարտութիւն, եւ այսօր խղճիս խայթ է, կը մաշուի պա-

տանի կեանքս, սուղ ժամերս կորսնցնելով, եւ ահա
 անհանգիստ խղճմտանքէ դրդուած, անառակ որդուն
 պէս երկիւղածութեամբ կ'ուզամ Ածոյ եւ Ձեր առաջ
 եւ սիրտս բանալով Ձեր գթութեան առջեւ, կը խոս-
 տովանիմ թէ՛ այո՛, մեզ համոզող կար, որ ոչ էր մեզ
 ճշմարիտ առաջնորդ, այլ իմ ապահով ապագաս փճա-
 ցնող, իւր անձնական հաշիւներուն համար, որ վայել
 չ'է ուսուցչի մը՝ բայց մենք, կոյր վստահներ էինք
 'ի հարկէ միայն մեր կեանքի թշնամոյն, վասնզի մեզ
 ըսած էին թէ՛ վեհ. Հայրապետի սիրելիին է եւ Ձերին
 ալ վստահելի՝ իսկ երկրորդ, իբրեւ ուսուցիչ մենք մեր
 վստահութեան սանձը անոր յանձնեցինք, որ եւ մո-
 լորեալ ոչխարին պէս դարձուց մեզ :

Առասազութ հայր, գաւառական առածը կ'ըսէ՝
 « որբին խրատ տուող շատ, բայց հաց տուող չ'կայ »
 Եմանապէս եւ ան իբրեւ ուսուցիչ՝ միայն իւր կեղեւը
 մեզ ցուցուց, ոչ թէ ուսուցչական ճշմարիտ պարտա-
 կանութիւն. եւ մեր վստահութիւնն որսալէ ետքը սկսեց
 իւր ուզածները ընել, ստորագրութիւններ առնել մե-
 զմէ, որոնք, ոչ մէկը իմ կամքովս չ'էին այլ խղճիս դէմ
 էին . . . որոնցով եւ փճացաւ ապագաս . դատարան դի-
 մելն ալ իր տուած խորհուրդն է, առանց մեզ հարցա-
 նելու, եւ առանց մեր ներկայութեան է խմբագրած,
 որ կուրօրէն մեզ ստորագրել տուեց. թէ չէ ո՞վ է լսեր
 որ որդիգիր մը իր բարերար հօր դատարան է քաշել .
 ո՛հ, այս ի՛նչ ապերախտութիւն էր . նոյն քան ստորա-
 գրելս պ. Արսէնին (պ. Զօպանեանի ծանօթ) ներկայու-
 թեամբ երկու անգամ իրեն ըսի որ բարերարին գիմենք
 վստահ ենք ան պիտի կարգադրէ, բայց 'ի գուր՝ եւ
 մեր հեռանալու օրն ալ ըսի որ հեռագրաւ խնդիրը ես
 առնուի, բայց չարամտութիւնը յաղթեց բարիմտու-
 թիւնը, եւ ան լսելով՝ ինձ իրեն անվստահ անուանեց :

եւ չարամիտ մարդուն լսելով՝ ոչ թէ միայն իմ ապա-
 գաս փճացուցի այլ եւ ինձմէ պզտիկ թշուառ եղբօրս
 մատաղատի կեանքը, որ շատ ուրախացած էր լսելով
 որ Ձեր բարութիւն կը վայելեմ եւ իւր մանկական ան-
 կեղծ սրտով Ձեր կենաց սաղթանքներ կ'ընէր եւ Ձեր
 շնորհիւն ինձմէ օգնութիւն կը սպասէր, այն ալ ինձ
 պիտի անիծէ երբ լսէ որ Ձեր ըրածներուն յարգ չգիտ-

նալովս թողեր ու հեռացեր եմ: Ո՛հ հայր, այլ եւս ան-
 հանգիստ եմ, եւ պէտքութիւն չ'ունիմ ուրիշ բան սոր-
 վելու, աբամանդի արհեստէն 'ի զատ, որն ուրիշ ակամար
 մարդկանց գաղափարով՝ սորվիլ չ'էիմ ուզեր, բայց շատ
 սխալած էի, այդ արհեստը ոսկի ապարանջան է ինձ
 համար. իսկ չը սորվելուս պատճառը՝ նորէն օձի խորա-
 մանկութեամբ, հիւանդ ըլլալս կը ցուցնէին . . . :
 Այսքան ապերախտութիւն ընելէ ետք դուք ինձ ապե-
 րախտ չ'անուանեցիք, մինչդեռ ես բացարձակապէս
 սպերախտ էի, ամբողջ կեանքովս պարտական եմ Ձեզ
 եւ յանձնառու կ'ըլլամ ամէն զոհողութիւն, ձեր ար-
 հեստանոցին մէջ այդ արհեստը սովորիմ, հանգիստ խղ-
 ճի տէր ըլլալով եւ խեղճ պզտիկ եղբօրս կեանք ապա-
 հովելով: Հաւատացէք սիրելի հայր, գանգատ մը ձե-
 զմէ ըրած չ'ենք, ինչպէս գիտէ Սրժ. Հ. Վլաամ. հոգեւոր
 հայրիկ, որուն ես արժանի չ'եմ, վասնզի անորն ալ շատ
 ենք վշտացուցեր . մեր գանգատները չնչին բաներ էին
 որոնք միայն ուրիշ եսասէր մարդիկ են մեծացուցեր :

Ուրեմն ներողութիւն հայր, արժանի չ'եմ, չ'եմ,
 եւ չ'եմ արժանի Ձեզ որդի կոչուելու, սակայն կ'աղա-
 չեմ, ոչ թէ ինձ այլ պզտիկ եղբօրս խղճացէք եւ այս
 անգամն ալ ինձ ձեր արհեստանոցին փլաթոյն վրայ
 դրէք որ ես կիսատ մնացած արհեստ շարունակեմ, եթէ
 ոչ միտք չ'ունիմ ուրիշ սովորելու եւ յուսահատութենէ
 կ'ուզեմ ինձ ծով նետել . . . . .
 Համբոյր աջից հայր, եւ որդեական անկեղծ բա-
 րեւներս սիրելի մայրիկին եւ ամբողջ ընտանեաց :

Ընդունեցէք յարգանքներս . երախտապարտ որդիգիր
 Կ. Պօլիս 1904 Նոյ. 28-16 Յովսէփ Տէր Վարդանեան

Այո, « Բանասէր » ի մը քողին տակ պահուած բան-
 սակու Պատմաճեանը 6 հայ որբերու ներկան ու ապա-
 գան կործանելու պատճառ եղաւ եւ չի թողուց որ
 խեղճ պզտիկները Բարիզի պէս անդ մը հանգիստ ու
 ապահով . . . ապրին . . . ու այս մարդիք դեռ յա-
 ւակնութիւն եւ երես ունին հրապարակ իջնելով ճա-
 ուելու եւ գրելու իբր թէ « 'ի փսոս հայրենեաց » .
 . . կեղծաւորնե՛ր . . . . .

Պ. Էգնայեանի կամքէն անկախ պատճառներով, պետական վարժարաններ զրուած որբերուն կրկին Բաբիզ գալը թէ անյարմար է եւ թէ անկարելի, սակայն ինչպէս Պատրիարք հօր նամակէն տեսանք, պէտք եղած դիմումներն եղած են եւ պիտի ըլլան ազգային վարժարան կամ արհեստանոց մը զնելու համար:

Բարիզ մնացող 4 որբերէն 3 պատիկները ըստ առաջնոյն ֆրանսական վարժարան կը յաճախեն, իսկ մին կը շարունակէ ազամանդ յղկելու արհեստը կատարելագործել. ունին նաեւ հայ ուսուցիչ մը իրենց մայրենի լեզուն յառաջ տանելու համար:

Ուրախութեամբ իմացանք նաեւ որ պ. Ա. Էգնայեան յառաջիկայ դպրոցական տարեշրջանէն սկսեալ իր ծախքով 6 տարբեր որբեր պահել յոժարած է, Պօլսոյ պատրիարքութեան յարմար դատած ազգային վարժարաններու մէջ:

Մենք որբերու այս ցաւալի խնդրոյն բոլոր մանրամասնութիւնները հրապարակ հանելով մեր խղճի պարտքը կատարած եղանք, քանզի ասով միայն բարոյական պատիժ մը ստացած եղան անոնք որ խեղճ որբերուն ներկան ու ապագան իրենց ձեռքին մէջ խաղալիք ընելով ուզեցին իրենց համար շահախնդրութեան նոր միջոցներ ստեղծել:

Ամէն անկախ հայու պարտքն է մտրակել մեր ազա մեծատուններուն թմրած զգացումները, ի հարկին գնահատելով նաեւ անոնց բարի գործերը:

Սակայն պէտք է վարանիլ նաեւ հալածելու այն ամէն վայրահաչ դիմակաւորները որ ԱՐՀԵՍՏ ըրած են յարձակիլ աջ ու ձախ պարզապէս կոծօն ճարելու անազնիւ նպատակով:

<< Ազգային գրադարան

NL0227160

43. 244